हड़िः, पुं, काष्ठयन्त्रविशेषः । हाड़ड़ इति भाषा । यथा,—
"निगड़ो लोहबन्धेऽस्त्री हड़िः काष्ठस्य यन्त्रणे ॥"
इति चत्त्रियवर्गे शब्दमाला ॥

हड़िक, पुं, नीचजातिविशेषः । हाड़ि इति भाषा । तत्पर्य्यायः ।
"हड़िकस्तु मलाकर्षी हड्डकश्चावपुष्किका ।"
इति शब्दमाला ॥

हड्ड, क्ली, अस्थि । हाड़ इति भाषा । इति शब्दचन्द्रिका ॥

हड्डकः, पुं, नीचजातिविशेषः । इति शब्दमाला ॥ हाड़ि इति भाषा ॥

हड्डजं, क्ली, मज्जा । इति शब्दचन्द्रिका ॥

हड्डिः, हड्डिकः } पुं, हड्डिपजातिः । हाड़ि इति भाषा । स तु चाण्डालीगर्भे लेटस्य धीरसेन जातः । यथा,—
"सद्यश्चाण्डालकन्यायां लेटवीर्य्येण शौनक ! । बभूवतुस्तौ द्वौ पुत्त्रौ हड्डिकशौण्डिकौ तथा ॥"
हड्डिकशौण्डिकाविल्यत दुष्टौ हड्डिडमौ तथेत्यपि । पाठः । इति ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे १० अध्यायः ॥

हड्डिपः, पुं, मलेग्रहिः । इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥ हाड़ि इति भाषा ॥

हण्डा, व्य, नाट्योक्तौ नीचसम्बोधनम् । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ स्त्री, मृत्पात्रभेदः । हाँड़ा इति भाषा । इति वक्ष्यमाणशब्ददर्शनात् ॥

हण्डिका, स्त्री, (हण्डा + स्वार्थे कन् । टापि अत इत्वम् ।) मृत्पात्रविशेषः । हाँड़ी इति भाषा । इति वक्ष्यमाणशब्ददर्शनात् ॥

हण्डिकासुतः, पुं, (हण्डिकायाः सुत इव ।) क्षुद्रहण्डिका । तत्पर्य्यायः । कणनः २ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ [किञ्चित्

हण्डी, स्त्री, हण्डिका । हाँड़ी इति भाषा । इति

हण्डे, व्य, नाट्योक्तौ नीचसम्बोधनम् । इत्यमरः । १ । ७ । १५ ॥

हतः, त्रि, (हन + क्तः ।) आशारहितः । तत्पर्य्यायः । मनोहतः २ प्रतिहतः ३ प्रतिबद्धः ४ । इत्यमरः । ३ । १ । ४१ ॥ नष्टः तत्पर्य्यायः । प्रमापितः २ निवर्हितः ३ निकारितः ४ निशारितः ५ प्रवासितः ६ परासितः ७ निषूदितः ८ निहिंसितः ९ निर्व्वासितः १० संज्ञपितः ११ निर्ग्रन्थितः १२ अपासितः १३ निस्तर्हितः १४ निहतः १५ क्षणितः १६ परिवर्जितः १७ निर्व्वापितः १८ विशसितः १९ मारितः २० प्रतिघातितः २१ उद्वासितः २२ प्रमथितः २३ क्रथितः २४ उज्जासितः २५ आलम्भितः २६ पिञ्जितः २७ विशरितः २८ घातितः २९ उन्माथितः ३० वधितः ३१ । इत्यमरदर्शनात् ॥ पूरिताङ्कः । तत्पर्य्यायः । पिण्डितम् २ गुणितम् । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ हननं, क्ली ॥ * ॥ पारिभाषिकहता यथा,—
"अवेदगो हतो विप्रो हतं श्राद्धमभूसुरम् ।
अब्राह्मणं हतं चैवमनाचारं हतं कुलम् ॥
सदम्भस्य हतो धर्म्मः क्रोधेनैव हतं तपः ।
अदृढ़स्य हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतम् ॥
गुर्व्वभक्त्या हता नारी ब्रह्मचारी तथा हतः ।
अदीप्तेऽग्नौ हतो होमो हता त्वजिरमच्छिका ॥
उपजीव्या हता कन्या स्वार्थे पाकक्रिया हता ।
शूद्रभिक्षोर्हतो योगः कृपणस्य हतं धनम् ॥
अनभ्यासहता विद्या हतो राजा विरोधकृत् ।
जीवनार्थं हतं तीर्थं जीवनार्थं हतं व्रतम् ॥
असत्या च हता वाणी तथा पैशुन्यवादिनी ।
सन्दिग्धोपहतो मन्त्रो व्यस्तचित्तो हतो जपः ॥
हतमश्रोत्रिये दानं हतो लोकश्च नास्तिकः ।
अश्रद्धया हतं सर्व्वं यत् कृतं पारलौकिकम् ॥
इह लोको हतो नृणां दरिद्राणां परन्तप ।
मनुष्याणां तथा जन्म साधुस्थानं विना हतम् ॥"
इति पाद्मोत्तरखण्डे ४ अध्यायः ॥

हतकः, पुं, (हत इव । कन् ।) नीचलोकः । इति केचित् ॥ (यथा, साहित्यदर्पणे । ६ । ३९५ ।
"देव अजातशत्रो अद्यापि दुर्य्योधनहतकः ॥")

हतमूर्खः, पुं, (मूर्खः हत इव ।) अतिमूर्खः । यथा,—
"क्रूरः खलो हतमूर्खः पापशीलो भवेन्नरः ।
बुधस्यागमने नित्यं जायते स नराधमः ॥"
इति जातरत्नकोष्ठीप्रदीपे ॥

हताशः, त्रि, (हता आशा यस्य ।) निर्दयः । आशारहितः । पिशुनः । इति मेदिनी ॥ वन्ध्यः । इति शब्दरत्नावली ॥

हतिः, स्त्री, (हन + क्तिन् ।) अपकर्षः । यथा । मुख्यार्थहतिर्दोषः । हतिरपकर्षः । इति काव्यप्रकाशे ७ उल्लासः ॥ हत्या च ॥ (यथा, महाभारते । १२ । २६० । ९ ।
"आज्ञया ह्यभिपन्नानामक्लान्तसुप्रमार्ज्जनम् ।
राजा वा राजपुत्त्रो वा भ्रूणहत्येव युज्यते ॥"
ताड़नम् । यथा, गीतगोविन्दे । १ । १२ ।
"वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं
हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम् ॥"
विनाशः । यथा, भागवते । ११ । ३ । १८ ।
"कर्म्माण्यारभमाणानां दुःखहत्यै सुखाय च ।
पश्येत् पाकविपर्य्यासं मिथुनीचारिणां नृणाम् ॥")

हत्नुः, पुं, (हन्ति शरीरमिति । हन + "कृहनिभ्यां क्त्नुः ।" उणा० ३ । ३० । इति क्त्नुः "अनुदात्तोपदेशेति ।" ६ । ४ । ३७ । इति अनुनासिकलोपः ।) व्याधिः । शस्त्रम् । इति उणादिकोषः ॥ (हननशीले, त्रि । यथा, ऋग्वेदे । १ । २५ । २ ।
"मा नो वधाय हत्नवे जिहीडानस्य रीरधः ॥")

हत्या, स्त्री, (हन + भावे क्यप् ।) हननम् । वधः । यथा,—
"ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्व्वङ्गनागमः ।
महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥"
इति प्रायश्चित्तविवेकादिः ॥

हथः, पुं, (हन्ति सुखमिति । हन् + "हनिकुषीति ।" उणा० २ । २ । इति क्थन् ।) विषयः । इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः । उणादिकोषश्च ॥

हद, ङ श्री गूथे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक० अनिट् ।) गूथः विष्ठोत्सर्गः । ङ, हदते जनः । श्री, हत्ता । इति दुर्गादासः ॥

हदनं, क्ली, (हद + ल्युट् ।) विष्ठात्यागः । हाया इति भाषा । यथा । विट्स्त्यजिर्हदनम् । इति गूधातुटीकायां दुर्गादासः ॥ हदधात्वर्थोऽप्येवम् ॥

हद्दा, स्त्री, मेषादिलग्नानां त्रिंशदंशः । तैरंशैर्द्वादशलग्नेषु पञ्चानां पञ्चानां ग्रहाणां सङ्ख्याविशेषेण भागविशेषो भवति । नराणां वर्षप्रवेशादौ शुभाशुभगणनायामस्य प्रयोजनम् । तद्भागविशेषो यथा ।

मेषलग्ने प्रथमं बृहस्पतेः ६ भागाः । ततः शुक्रस्य ६ अंशाः । ततो बुधस्य ८ भागाः । ततो मङ्गलस्य ५ भागाः । ततः शनेरपि ५ अंशाः । समुदायेन त्रिंशदंशाः भवन्ति ॥

वृषलग्ने प्रथमं शुक्रस्य ८ भागाः । ततो बुधस्य ६ अंशाः । गुरोः ८ भागाः । शनेः ५ अंशाः । मङ्गलस्य ३ अंशाः ॥

मिथुनलग्ने प्रथमं ६ भागाः बुधस्य । ततः शुक्रस्य ६ भागाः । बृहस्पतेः ५ अंशाः । मङ्गलस्य ७ अंशाः । शनेः ६ अंशाः ॥

कर्कटलग्ने प्रथमं मङ्गलस्य ७ अंशाः । ततः शुक्रस्य ६ भागाः । बुधस्यापि ६ भागाः । बृहस्पतेः ७ अंशाः । शनेः ४ अंशाः ॥

सिंहलग्ने प्रथमं ६ भागाः बृहस्पतेः । शुक्रस्य ५ अंशाः । शनेः ७ भागाः । बुधस्य ६ भागाः । मङ्गलस्यापि ६ भागाः ॥

कन्यालग्ने प्रथमं बुधस्य ७ अंशाः । शुक्रस्य १० अंशाः । गुरोः ४ अंशाः । मङ्गलस्य ७ भागाः । २ भागौ शनैश्चरस्य ॥

तुलालग्ने आदौ ६ अंशाः शनेः । ८ भागाः बुधस्य । गुरोः ७ भागाः । शुक्रस्यापि ७ अंशाः । २ भागौ मङ्गलस्य ॥

वृश्चिकलग्ने आदौ मङ्गलस्य ७ भागाः । शुक्रस्य ४ अंशाः । ८ भागाः बुधस्य । बृहस्पतेः ५ अंशाः । ६ भागाः शनेः ॥

धनुर्लग्ने प्रथमं बृहस्पतेः १२ अंशाः । ततः शुक्रस्य ५ अंशाः । बुधस्य ४ अंशाः । मङ्गलस्य ५ भागाः । शनेः ४ अंशाः ॥

मकरलग्ने आदौ बुधस्य ७ अंशाः । गुरोरपि ७ भागाः । ८ अंशाः शुक्रस्य । शनेः ४ अंशाः । मङ्गलस्यापि ४ अंशाः ॥

कुम्भलग्ने प्रथमं बुधस्य ७ भागाः । शुक्रस्य ६ भागाः । बृहस्पतेः ७ अंशाः । मङ्गलस्य ५ भागाः । शनेरपि ५ भागाः ॥

मीनलग्ने आदौ १२ अंशाः शुक्रस्य । ४ भागाः बृहस्पतेः । बुधस्य ३ अंशाः । मङ्गलस्य ९ भागाः । ततः शनेः २ भागौ ॥